

ICPSE
2020

http://icpse.ir
info@icpse.ir

کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و آموزشی

کرجستان - تفتیس (۱۷ تیرماه ۱۳۹۹) - اکادمی بین‌المللی علوم و مطالعات کرجستان

تعالی تربیت؛ غایت منظومه تعلیم و تربیت در اسلام

قدسیه سادات هاشمی دولابی^۱ و عباس رجائی^۲

^۱استاد هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، ایران hashemigh1@gmail.com

^۲عضو هیأت علمی مؤسسه مطالعات استراتژیک صنعت جهانگردی، ایران barajaei@yahoo.com

چکیده:

اندیشمندان، فیلسوفان و مکاتب بزرگ در قرون مختلف، با توجه به نگاه خود به هستی، در مورد تعلیم و تربیت، نظراتی را عنوان نموده‌اند و طبیعی است دین مبین اسلام در این زمینه دارای نظر و آموزه‌های خاص خود باشد؛ در مقاله حاضر به بررسی ابعاد مختلف این نگاه نظام‌مند توجه نموده و از این منظر با روش کتابخانه‌ای و بررسی منابع نوشتاری به اهمیت تعلیم و تربیت در دین اسلام بایان ویژگی‌ها و خصوصیات آن پرداخته‌ایم.

با پذیرش ارتباط وثیق بین تعلیم و تربیت، اهمیت تعالی تربیت به اثبات رسیده و بر این نکته که تعلیم و تربیت برترین دانش‌ها است صحه گذاشته شده و بیان گردیده است که ثمره‌ی تعلیم و تربیت صحیح تنها به اصلاح فرد منحصر نمی‌شود، بلکه جامعه را هم می‌تواند متحول کند تعلیم و تربیت صحیح، می‌تواند کمال آدمی را برتر از فرشتگان قرار داده و عدم آن، رفتن به قهقرای پایین‌تر از مرتبه‌ی حیوانات را موجب می‌گردد.

از ویژگی‌های مهم نظام تعلیم و تربیت اسلامی می‌توان از الهی بودن، شمول و جامعیت، هدایت‌گری، خردپروری نام برد؛ هدف غایی تعلیم و تعلم اسلامی، ایجاد تحول مثبت رشد در انسان و یافتن هویتی مطلوب برای او در زندگی فردی و اجتماعی است. در واقع، هدف غایی تعلیم و تعلم همان هدف غایی تربیت اسلامی است که از «پیوند پایدار» با «پروردگار» حاصل می‌شود و انگیزه و سمت‌گیری انسان را در فرآیند تعلیم و تعلم، تعالی می‌بخشد به همین دلیل است که با نگرش دقیق در تعریف تربیت، می‌توان دریافت که تربیت هم مستلزم نوعی تعلیم است.

کلید واژه: تعلیم و تربیت، تعلیم و تربیت اسلامی، غایت تربیت، انسان متعالی.

۱- کلیات و مفهوم تعلیم و تربیت

در خصوص تعلیم و تربیت، نظریه‌های گوناگونی ارائه شده است، هر یک از فلاسفه در قرون مختلف، با توجه به نگاه خود به هستی و درک شرایط زمان خود، در مورد تعلیم و تربیت، نظراتی را عنوان نموده و خصوصیات و شرایطی را برای آن برشمرده‌اند، از قبیل:

الف- افلاطون: تعلیم و تربیت عبارت است از کشف استعدادها

طبیعی و شکوفا ساختن آنها. [۱]

ب- ارسطو: تعلیم و تربیت مجموعه‌ای از اعمال است که به وسیله خانواده یا دولت برای ایجاد فضایل اخلاقی و مدنی در افراد صورت می‌گیرد. [۲]

ICPSE
2020

http://icpse.ir
info@icpse.ir

باعث ظهور استعدادها می‌شود. آموزش و پرورش آنها را تحقق می‌بخشد و جهت می‌دهد.[۷]

انسان ناگزیر است اجتماعی زندگی کند و زندگی اجتماعی سالم، بدون تربیت صحیح غیرممکن است. فرهنگ انسان، محصول و نتیجه‌ی تربیت یا آموزش و پرورش است و بین کیفیت فرهنگ هر جامعه و کیفیت تربیت آن، ارتباط مستقیم وجود دارد. برخورداری از شخصیت سالم و در نتیجه احساس آرامش و امنیت خاطر بدون تربیت سودمند امکان ندارد.[۸]

۱-۱ نظام تعلیم و تربیت

تعلیم و تربیت همانند بسیاری از دانش‌ها به مثابه یک نظام است. بدین معنا که اصول، اجزا و عناصری خاص و متناسب با خود دارد. اصول تعلیم و تربیت مجموعه قواعد و شیوه‌های تجویزی است که به منزله راهنمای عمل در فرآیند تعلیم و تربیت است و با مفروض گرفتن اهداف و تکیه بر مبانی استنتاج می‌گردد. لزوم ارتباط با امر مورد مطالعه، فرضیه پروری، تکیه بر شواهد، لزوم ارتباط با نیازها و مسائل، جامع‌نگری در علم، جامع‌نگری به نیازها و هدایت آنها، تکیه بر حقایق، نقد مداوم آموخته‌ها، کثرت‌گرایی و وحدت‌گرایی، ابداع تقسیم‌های جدید در علوم، از اصول تعلیم و تربیت شناخته می‌شوند. برای درک درست از هر نظام تعلیم و تربیت، باید اصول، اجزا و عناصر خاص آن شناسایی و بررسی دقیق شوند. در بحث روش‌ها، باید به فهرست کردن مسائل عاری از هرگونه طبقه‌بندی قبلی پرداخته و در مرحله اول به شناسایی مفاهیم کلیدی و در مرحله دوم به تعیین و تشخیص مسائل برحسب آن توجه شود.

پیش از ورود به مباحث عمده در هر نظام تربیتی، باید به پرسش‌هایی بنیادین پاسخ داد از قبیل:

۱. آیا تعلیم و تربیت یک رشته یا معرفت مستقل است و یا زیرمجموعه‌ای از دیگر دانش‌ها، همچون فلسفه، روانشناسی، علوم سیاسی و یا جز آنها می‌باشد؟ اگر معرفتی مستقل است، آیا تمایز آن به تمایز موضوعات است یا اغراض و اهداف، یا مفاهیم و مصطلحات، یا شیوه‌ها و روش‌های کسب دانش؟

ب- فارابی: تعلیم و تربیت عبارت است از هدایت فرد به وسیله‌ی فیلسوف و حکیم برای عضویت در مدینه‌ی فاضله به منظور دستیابی به سعادت و کمال اول در این دنیا و کمال نهایی در آخرت.[۳]

ت- بوعلی سینا: تعلیم و تربیت عبارت است از برنامه‌ریزی و فعالیت محاسبه شده در جهت رشد کودک، سلامت خانواده و تدبیر شئون اجتماعی، برای وصول انسان به کمال دنیوی و سعادت جاویدان الهی.[۴]

ث- غزالی معتقد است که تعلیم و تربیت عبارت است از نوعی تدبیر نفس و باطن از طریق اعتدال بخشی تدریجی به قوا و تمایلات به وسیله‌ی معرفت، ریاضت و استمرار، برای نیل به انس و قرب الهی.[۵]

ج- در دیدگاه استاد شهید مرتضی مطهری رحمه الله علیه، تعلیم، پرورش و استقلال نیروی فکری وزنده کردن قوه ابتکار متعلم است و تربیت، پرورش دادن و به فعلیت درآوردن استعدادهای درونی که بالقوه در یک شیء موجود است.

در یک تعریف جامع می‌توان گفت: تعلیم و تربیت عبارت از فراهم آوردن زمینه‌ها و عوامل به فعلیت رساندن یا شکوفا ساختن شخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدف‌های مطلوب و بر اساس برنامه‌ای سنجیده شده است.[۶]

به طور کلی محور تعلیم و تربیت، روح و روان آدمی است؛ اگر انسان زیر نظر مربیان الهی تربیت شود فرشته‌خو می‌گردد و گاه از فرشتگان فراتر می‌رود و گرنه به قهقرا رفته، به مرتبه‌ی حیوانات و فروتر از آن تنزل خواهد کرد. نظر به اهمیت تعلیم و تربیت، بزرگان علم اخلاق، تعلیم و تربیت را «اشرف صناعات» و برترین دانش‌ها دانسته‌اند. ثمره‌ی تعلیم و تربیت صحیح به اصلاح فرد منحصر نمی‌شود، بلکه جامعه را هم متحول می‌کند.

با نگرش دقیق به ساختار روحی و روانی انسان، ضرورت و اهمیت تعلیم و تربیت صحیح رخ می‌نماید؛ زیرا هرچند در نفس آدمی گرایش به خیر و شر وجود دارد و به تعبیر قرآن کریم، فجور و تقوا به او الهام گردیده است، اما گرایش یا آگاهی فطری به خیر و شر و سعادت و کمال، کفایت نمی‌کند؛ زیرا کمال و سعادت در پرتو تلاش و حرکت و تعلیم و تربیت به دست می‌آید. تربیت یا آموزش و پرورش، بارشد و تکامل، رابطه تنگاتنگی دارد؛ یعنی رشد و تکامل،

ICPSE
2020

http://icpse.ir
info@icpse.ir

تجارب آموزشی چگونه باید منظم شوند و ترتیب و توالی آنها بر چه معیار یا معیارهایی باید مبتنی گردند؟

د. یادگیری

آیا یادگیرنده به صورت موضوع تربیت، بسان بذر است؟ بسان موم است؟ گرایش به خیر و نیکی دارد؟ به شر و بدی متمایل است؟ اگر تعلیم و تربیت زنان و مردان باید با یکدیگر فرق داشته باشد، در این صورت، چه ادله و یا فرضی در این مسئله وجود دارند؟

هـ. ارزیابی

آیا در ارزیابی عملکرد تحصیلی الگو و یا الگوی خاصی وجود دارد که با مراجعه به آن بتوان نحوه نمره گذاری را مورد بررسی قرار داد و به نوعی تصمیم‌گیری مطلوب دست یازید؟

۱-۲ رابطه‌ی تعلیم و تربیت

چنان‌که میدانیم کلمه‌ی تعلیم به معنای آموزش، و کلمه‌ی تربیت به معنای پرورش است و در گذشته به جای «آموزش و پرورش»، «تعلیم و تربیت» به کار میرفت. در مورد اینکه آیا این دو واژه یک مفهوم و معنی را می‌رسانند یا آن‌که هر کدام بر عمل خاصی اطلاق میشوند و از یکدیگر، جدا هستند، اختلاف است. معمولاً در نظر عامه‌ی مردم این دو واژه از هم جدا هستند و هر یک بر عمل خاصی اطلاق میشوند: تعلیم یا آموزش به یاد دادن موضوع‌ها و مهارت‌های خاص به دانش‌آموزان و دانشجویان گفته می‌شود، مانند آموزش ریاضی، فیزیک، شیمی، عربی و تربیت یا پرورش، به آموزش‌های دینی و اخلاقی و انسان‌بار آوردن دانش‌آموزان و دانشجویان؛ ولی در روانشناسی اعتقاد بر این است که هر عملی که از انسان سر میزند به کل وجودش مربوط است و هرگونه تفکیک و جدایی در رفتار انسان، یک امر ذهنی یا تصویری است که با وجود واقعی انسان همخوانی ندارد. هیچیک از اعمال و رفتار و حرکات انسان را نمیتوان یافت که با کل وجود او ارتباط نداشته باشد.

در قرآن کریم نیز همیشه کل وجود انسان، مخاطب قرار گرفته است، و خداوند او را به صورت یک کل یا واحد، مسئول قرار داده است،

۲. اصول موضوعه تعلیم و تربیت از چه دانش‌هایی نشئت می‌گیرند؟

آیا بین تعلیم و تربیت و دانش‌هایی همچون فلسفه، روانشناسی، جامعه‌شناسی، اقتصاد، هنر و نظام حقوقی، ارتباطی وجود دارد؟

۳. آیا تعلیم و تربیت از دیدگاه حقوقی اصولاً در ردیف حقوق فطری و طبیعی است و یا از مقوله قراردادهای اجتماعی می‌باشد؟

۴. آیا تعلیم و تربیت از وظایف دولت است؟ تعلیم و تربیت در قبال جامعه و دولت چه وظایفی بر عهده دارد؟

هرچند تشخیص و تعیین مفاهیم کلیدی تعلیم و تربیت، به خودی خود، کوشش مستقلی می‌طلبد و به بحث و فحص کارشناسانه نیاز دارد، اما شاید بتوان مفاهیم ذیل را به عضویت در این خانواده نامزد نمود:

هدف برنامه، تدریس، یادگیری، ارزیابی و حسابرسی.

در ذیل سؤالاتی چند درباره هر یک به ترتیب مطرح می‌شود و یادآوری می‌گردد که بحث و فحص از نظام تعلیم و تربیت اسلامی تاکنون بر پایه این مفاهیم شکل نگرفته و تنها بر تحلیل و بیان موسع اهداف و غایات متمرکز شده است؛ نقصی که باید به جبران آن برخاست.

الف. هدف ماهیت و طبیعت

انسان چیست؟

انسان با چه ضوابط و یا معیارهای اخلاقی باید زندگی کند؟ در تعیین هدفهای تربیتی از چه خط مشی یا روشی میتوان استفاده نمود؟

معنای واقعی کمال به صورت هدف غایی تعلیم و تربیت چیست؟

ب. برنامه

برنامه و محتوای تعلیم و تربیت که گاه به صورت دروس مستقل و گاه به صورت مجموعه‌ای از دروس به نام رشته سازماندهی می‌گردد از چه منابع و مأخذی باید گرفته شود: ایدئولوژی، خواست و نیازهای جامعه، مشکلات و مسائل موجود بخصوص مسائل جوانان، تمدن و میراث فرهنگی و پیشرفتهای علمی به ویژه علوم تجربی؟

ج. تدریس

تدریس خوب چیست؟ و معلم خوب چه کسی است؟

ICPSE
2020

http://icpse.ir
info@icpse.ir

فرهنگی خویش را شکل بخشد. اگر تکامل‌پذیری و قابلیت تغییر در طبیعت و گوهر وجود آدمی نبود، علم اخلاق و علوم تربیتی و مکاتب تربیتی همه بی‌معنا بود. [۱۱]

مختار بودن انسان، نخستین اصل از اصول موضوعه و مبادی نظام اخلاق اسلامی است و این اصل از نظر تربیتی، اهمیتی فراوان دارد و آدمی را از سستی و تنبلی و اینکه خود را محکوم عوامل جبری از قبیل جبر محیط یا جبر تاریخ یا قانون وراثت بداند و از خود سلب مسؤولیت کند، دور می‌سازد. از این رو در بررسی نظام اخلاقی اسلام، بیش از هر چیز باید بر اختیار انسان تکیه کنیم و در فهم معارف اسلام از قبیل توحید، قضا و قدر و دیگر معارف که سهل‌انگاری در آنها ممکن است خسارت بار و انحراف‌آور باشد، کاملاً توجه داشته باشیم که مختار بودن انسان از بدیهی‌ترین اصول اخلاقی اسلام و از محکم‌ترین معارف اسلامی است، چراکه سراسر قرآن شهادت می‌دهد که با انسان به عنوان موجودی مختار سروکار دارد. اصولاً خودسازی و تزکیه و تهذیب اخلاق وقتی برای انسان میسر است که معتقد به توانایی خود در به دست آوردن کمالات و ارزشها باشد. [۱۲]

۲- ویژگی‌های تربیت اسلامی

الف- الهی بودن

سرچشمه‌ی تربیت اسلامی، وحی و تعالیم آسمانی است. قرآن کریم، کتاب تربیت و هدایت است و در این تردیدی نیست که هیچ کتابی به پایه‌ی قرآن کریم نمی‌رسد و تربیت اسلامی، تربیتی الهی است. قرآن کریم تأکید می‌کند که تربیت و تزکیه‌ی پیامبر اسلام (ص) جنبه‌ی الهی و منشأ وحیانی دارد:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ. [۱۳]

اوست که در میان امیین، رسولی از خود آنان برانگیخت که آیاتش را بر آنان تلاوت میکند و آنان را تزکیه می‌نماید و کتاب و حکمت می‌آموزد؛ هرچند پیش از آن، در گمراهی آشکار بودند.

رسول گرامی اسلام (ص) که خاتم پیامبران و افضل آنان است، به طور مستقیم با منبع وحی مرتبط بود و خود نیز تحت تربیت ویژه الهی

اگرچه برای تعبیر از این وحدت، کلمات گوناگون از قبیل: بنی آدم، انسان، نفس، قلب و... به کار برده است. مربی یک کار بیشتر انجام نمیدهد و آن کمک به پیدایش «تغییر رفتار» در دانش آموز (یا مربی) است؛ اگرچه این عمل او را ممکن است با دو کلمه تعلیم (آموزش) و تربیت (پرورش) تعبیر کرد. [۹]

از سوی دیگر با نگرش دقیق در تعریف تربیت، میتوان دریافت که تربیت هم مستلزم نوعی تعلیم است و مربی باید مربی را با حقایقی آشنا کند تا مربی با عمل به آنها به رشد و پرورش ابعاد مختلف روحی و معنوی خود پردازد. بدین جهت میتوان گفت که تعلیم، شرط لازم تربیت است.

در قرآن کریم هر جا سخن از رسالت خاتم پیامبران (ص) به میان آمده، تلاوت، تزکیه و تعلیم در کنار هم قرار گرفته و جز در یک مورد یعنی دعای حضرت ابراهیم (ع) در سایر موارد، تزکیه بر تعلیم مقدم گردیده است. تقدم تزکیه بر تعلیم، تقدم رتبی است نه زمانی؛ بدین معنی که تربیت و تهذیب و تزکیه‌ی نفس، نسبت به آموزش‌های فکری و ذهنی، از اهمیت بیشتری برخوردار است.

۳-۱ تربیت‌پذیری انسان

اندیشمند فرزانه احمد بن مسکویه پس از تعریف خُلق و تقسیم آن به دو قسم: طبیعی و مستفاد (اکتسابی) به اختلاف آرای پیشینیان در مورد امکان تغییر خلق و تربیت آدمی اشاره نموده و نظریه امکان تغییر خلق و تربیت‌پذیری انسان را اختیار میکند و میگوید این دیدگاه که اخلاق آدمی قابل تغییر نیست، خط بطلانی است بر نیروی تمیز و تعقل و کنار گذاشتن شیوه‌های تربیتی و رها کردن مردم به حال خود و اینکه در مورد آنان هیچگونه تعلیم و تربیتی صورت نگیرد و این، کاری است که زشتی آن بسیار آشکار است.

اساساً از خصوصیات آدمی «تحول و تطور پذیری» و قابلیت شکل‌گیری‌های گوناگون شخصیت است. انسان به گونه‌ای آفریده شده است که میتواند با آگاهی و آزادی در محدوده‌ای نسبتاً گسترده راه خویش را برگزیند: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» [۱۰] و در همان راه منتخب خود، شخصیت و هویت فکری، اخلاقی و

ICPSE
2020

http://icpse.ir
info@icpse.ir

کتابی که در حقانیت آن هم تردیدی نیست؛ و مایه‌ی هدایت تقوایبندگان است. همچنین در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: «قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ». [۱۵] ای مردم، به یقین، برای شما از جانب پروردگارتان اندرزی و درمانی برای آنچه در سینه‌هاست و رهنمود و رحمتی برای گروندگان (به خدا) آمده است.

ت- خردپروری

یکی از ویژگی‌های بارز و برجسته‌ی نظام تربیتی اسلام، تأکید فراوان بر روی عنصر عقل و خرد است. در اسلام هم تعلیم و تربیت، عبادت است و هم تفکر. بلکه تفکر بالاترین و برترین عبادت به شمار آمده است «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ التَّفَكُّرُ» یا «لَا عِبَادَةَ كَالْتَّفَكُّرِ» [۱۶] یا «كَانَ أَكْثَرُ عِبَادَةٍ أَبِي ذَرٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ التَّفَكُّرُ» [۱۷] با تفکر - صرف نظر از نتایج آن برای آدمی - خود فکر نیز رشد می‌کند و توسعه می‌یابد.

در قرآن کریم در بیش از ۱۸ آیه درباره تفکر و در ۴۹ آیه در مورد تعقل و در ۱۶ آیه در مورد اولوالالباب، سخن گفته شده است. یکی از تعابیر تربیتی قرآن، «تزکیه» است. معنای لفظی تزکیه، پاکیزه گردانیدن و رشد دادن است و مشتمل بر تربیت و پرورش است. قرآن کریم در مورد نقش خاتم پیامبران (ص) - که مربی بزرگ الهی است - سه تعبیر آورده است: تلاوت، تزکیه و تعلیم: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» [۱۸] یعنی اوست که در میان امیین، رسولی از خود آنان برانگیخت که آیاتش را بر آن تلاوت میکند و آنان را تزکیه می‌نماید و کتاب و حکمت می‌آموزد. از نظر اسلام، تعلم بدون تفکر و تعقل، کافی نیست، تفکر بر روی مواد و مطالب فراگرفته شده نیز لازم است. [۱۹]

۳- هدف غایی تعلیم و تعلم اسلامی

هدف غایی تعلیم و تعلم اسلامی [۲۰]، ایجاد تحول مثبت رشد در انسان و یافتن هویتی مطلوب برای او در زندگی فردی و اجتماعی است. بنا بر قرآن انسان مختارانه و با اعمال ارادی در کار شکل دادن به هویت خویش است. [۲۱] و تعلیم و تعلم چراغی است فرا

قرار داشت. به عبارت دیگر خدای سبحان، پیش از آنکه این مربی بزرگ بشریت را مبعوث کند، او را از دوران کودکی تحت پوشش خاص تربیتی خود قرار داده و بزرگترین فرشته خود را با او همراه ساخته بود تا وی را به سلوک در مسیر مکارم و محاسن اخلاقی رهنمون شود.

البته رهنمودهای پیشوایان معصوم (ع) که از آن به «سنت» تعبیر می‌شود، نیز منبع بسیار گسترده و غنی تربیت اسلامی است، زیرا قول، فعل و تقریر این مربیان بزرگ الهی در حقیقت به سرچشمه‌ی وحی متصل و سازنده و ثمربخش است.

ب- شمول و جامعیت

مکاتب مختلف تربیتی هر کدام به یک جنبه از ابعاد وجودی انسان، توجه و از ابعاد دیگر غفلت کرده‌اند. در یک مکتب فلسفی که احیانا در مورد ارزش شناسی هم نظر می‌دهد، چیزی جز چند اصل یا نظریه در مورد واقعیت جهان و حقیقت انسان و مبحث شناختی و ارزش شناسی وجود ندارد. با اینکه اسلام یک مکتب فلسفی و قرآن یک کتاب فلسفی یا روانشناسی یا جامعه‌شناسی به معنای مصطلح نیست، ولی مشحون از اندیشه‌های فلسفی، تربیتی و جامعه‌شناسی است. در قرآن کریم درباره جهان، انسان، خدای مهربان، سرگذشت اقوام و ملل، فلسفه تاریخ، علل ترقی و سقوط تمدن‌ها، هدایتگری پیامبران و انحطاط کافران و مشرکان در اندیشه و عمل سخن رفته است. برنامه‌های تربیتی اسلام شامل همه ابعاد وجودی انسان می‌شود و تمام نیازهای آدمی اعم از جسمی و روحی، دنیوی و اخروی در نظر گرفته شده است.

پ- هدایت‌گری

از ویژگی‌های بارز تعلیم و تربیت اسلامی، نقش هدایتی آن است. قرآن، کتاب تربیت و هدایت است و درباره این نقش خود می‌فرماید: «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ». [۱۴] این است

ICPSE
2020

http://icpse.ir
info@icpse.ir

سرچشمه‌ی تربیت اسلامی، وحی و تعالیم آسمانی است. قرآن کریم، کتاب تربیت و هدایت است و در این تردیدی نیست که هیچ کتابی به پایه‌ی قرآن کریم نمی‌رسد و تربیت اسلامی، تربیتی الهی است.

ب- شمول و جامعیت

مکاتب مختلف تربیتی هر کدام به یک جنبه از ابعاد وجودی انسان، توجه و از ابعاد دیگر غفلت کرده‌اند. ولی برنامه‌های تربیتی اسلام شامل همه ابعاد وجودی انسان می‌شود و تمام نیازهای آدمی اعم از جسمی و روحی، دنیوی و اخروی در نظر گرفته شده است.

پ- هدایتگری

قرآن، کتاب تربیت و هدایت است و کتابی است که در (حقانیت) آن هیچ تردیدی وجود نداشته و مایه‌ی هدایت تقوایستگان است.

ت- خردپروری

در اسلام هم تعلیم و تربیت، عبادت است و هم تفکر؛ بلکه تفکر بالاترین و برترین عبادت به شمار آمده است. هدف غایی تعلیم و تعلم اسلامی، ایجاد تحول مثبت رشد در انسان و یافتن هویتی مطلوب برای او در زندگی فردی و اجتماعی است.

بنا بر قرآن انسان مختارانه و با اعمال ارادی در کار شکل دادن به هویت خویش است و تعلیم و تعلم چراغی است فرا راه این انسان عامل تا در پرتو آن تحولی بنیادی در او پدید آید. در واقع، هدف غایی تعلیم و تعلم همان هدف غایی تربیت اسلامی است که از «پیوند پایدار» با «پروردگار» حاصل می‌شود و انگیزه و سمت گیری انسان را در فرآیند تعلیم و تعلم، تعالی میبخشد.

مراجع

[۱] دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلامی، فلسفه تعلیم و تربیت، سمت، تهران، ۱۳۷۲، ج اول. ص ۱۷۳-۱۶۷.

[۲] همان، ص ۱۷۸-۱۷۳.

[۳] همان، ص ۴۶۱-۳۷۴.

[۴] همان، ص ۳۸۴.

راه این انسان عامل تا در پرتو آن تحولی بنیادی در او پدید آید. در واقع، هدف غایی تعلیم و تعلم همان هدف غایی تربیت اسلامی است که از «پیوند پایدار» با «پروردگار» حاصل می‌شود و انگیزه و سمت گیری انسان را در فرآیند تعلیم و تعلم و نیز در مقام عمل، تعالی می‌بخشد.

نیل به هدف غایی تعلیم و تربیت، مستلزم مقدماتی است که میتوان آنها را اهداف واسطی تعلیم و تربیت دانست. در قرآن و سایر متون اسلامی، دست کم، سه هدف واسطی؛ رفع نیازهای حیاتی [۲۲]، اندیشیدن [۲۳]، کسب بینش و بصیرت [۲۴]؛ برای تعلیم و تعلم قابل شناسایی است.

۴- نتیجه گیری

مقاله حاضر ضمن بررسی ابعاد وجودی انسان از دیدگاه فلاسفه غیرمسلمان و مسلمان در طول تاریخ، به بررسی ابعاد مختلف تعلیم و تربیت انسان برای ایجاد یک نسل فرهیخته به ویژه از دیدگاه دین مبین اسلام به عنوان کاملترین دین می‌پردازد. هر یک از فلاسفه در قرون مختلف، با توجه به نگاه خود به هستی و درک شرایط زمان خود، در مورد تعلیم و تربیت، نظراتی را عنوان نموده‌اند که در جای خود قابل بحث و کنکاش علمی است.

ثمره‌ی تعلیم و تربیت صحیح به اصلاح فرد منحصر نمی‌شود، بلکه جامعه را هم متحول می‌کند. هیچیک از اعمال و رفتار و حرکات انسان را نمی‌توان یافت که با کل وجود او ارتباط نداشته باشد. در قرآن کریم نیاز همیشه کل وجود انسان، مخاطب قرار گرفته است و خداوند او را به صورت یک کل یا واحد، مسئول قرار داده است، از سوی دیگر با نگرش دقیق در تعریف تربیت، می‌توان دریافت که تربیت هم مستلزم نوعی تعلیم است؛ از ویژگی‌های مهم نظام تعلیم و تربیت اسلامی می‌توان از الهی بودن، شمول و جامعیت، هدایتگری، خردپروری نام برد:

الف- الهی بودن

ICPSE
2020

<http://icpse.ir>
info@icpse.ir

کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و آموزشی

کرجستان - تفتیس (۱۳ آبرماه ۱۳۹۹) - اکادمی بین‌المللی علوم و مطالعات کرجستان

- [۵] همان، ص ۳۰۵.
- [۶] همان، ص ۳۶۶-۳۴۱.
- [۷] مبانی روانشناختی تربیت. علی اکبر شعاری نژاد، ص ۳۳۸ و ۳۴۶.
- [۸] همان.
- [۹] مبانی روانشناختی تربیت. علی اکبر شعاری نژاد، ص ۲۴۳-۲۴۱.
- [۱۰] انسان / ۳
- [۱۱] دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلامی، فلسفه تعلیم و تربیت، تهران، سمت، ۱۳۷۲، ج اول. ص ۵۰۶.
- [۱۲] ر.ک: اخلاق در قرآن، محمدتقی مصباح یزدی. ج ۱، ص ۲۱.
- [۱۳] جمعه / ۲.
- [۱۴] بقره / ۲.
- [۱۵] یونس / ۵۷.
- [۱۶] امالی طوسی. ج ۱، ص ۱۴۵.
- [۱۷] مجلسی، بحارالانوار. ج ۷۱، ص ۳۲۳.
- [۱۸] جمعه / ۲.
- [۱۹] ر.ک: تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۵.
- [۲۰] ر.ک: کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۳۴، ۳۵ و ۴۹ و محمدرضا حکیمی، الحیاه، ج ۱، ص ۸۴-۸۵، تهران ۱۳۶۰. و محمدرضا حکیمی، الحیاه، ج ۲، ص ۳۲۱-۳۱۳، تهران ۱۳۶۰.
- [۲۱] طور / ۲۱.
- [۲۲] ر.ک: انبیاء / ۲۱ و ۸۰ - کهف / ۱۱۱ - بقره / ۲۸۲ - مائده / ۴.
- [۲۳] ر.ک: بقره / ۲۱۹ - نحل / ۴۴ - کلینی، اصول کافی، ج ۸، ص ۱۷۲.
- [۲۴] ر.ک: کهف / ۶۶ - روم / ۷ - اسراء / ۱۰۱ و ۱۰۲.